

ELEMENTY EKSTATYCZNE WE WSPÓŁCZESNEJ AFRYKAŃSKIEJ RELIGIJNOŚCI LUDÓW GHANY

Stanisław Grodź

Summary

Ecstatic Elements in the Contemporary African Religiosity of the Peoples of Ghana

The phenomena observable during an African Christian prayer session, which is hardly ever short, quiet and devoid of externally expressed emotions, would not be unanimously described as “ecstatic” by researchers, but at least some of those praying strive towards attaining a kind of ecstatic experience or state. Traditional African religions are not ecstatic religions, but ecstatic elements form an integral part of the African experiential religiosity that found its way into the Christian expressions of religiosity. After a period of suppression, these experiences are being sought after at present, especially in the neo-Pentecostal movements, and contribute to a new dynamism of Christianity in Africa. The article, after some clarifications concerning terminology, highlights some of the ecstatic elements in the religiosity of contemporary Ghanaians.

Keywords:

PL – modlitwa, doświadczenia ekstatyczne, afrykańskie religie rodzime, chrześcijaństwo w Afryce, afrykańskie neopentekostalne chrześcijaństwo, doznaniowa religijność

EN – Prayer, ecstatic experiences, African Traditional Religions,

Christianity in Africa, African Neopentecostal Christianity, experiential religiosity

Stanisław Grodź

Katedra Historii i Etnologii Religii
Katolicki Uniwersytet Lubelski

ELEMENTY EKSTATYCZNE WE WSPÓŁCZESNEJ AFRYKAŃSKIEJ RELIGIJNOŚCI LUDÓW GHANY

Obserwując modlących się afrykańskich chrześcijan, zauważy się niewątpliwie fakt, że w ich wydaniu modlitwa nie może być krótka, cicha i zewnętrznie beznamiętna. Spotkania modlitewne rosnącej liczby chrześcijan, przynajmniej chwilami, są pełne gwałtownie wyrażanych emocji. Nie wszyscy badacze zgodziliby się na określenie obecnych w czasie modlitwy zjawisk jako „ekstacyjnych”, ale trudno będzie zaprzeczyć, że przynajmniej pewna część uczestników modlitewnego spotkania ku osiągnięciu stanu ekstacyjnego zmierza.

Afrykańskie religie tradycyjne nie są „religiami ekstacyjnymi”, ale elementy ekstacyjne tworzą integralną część afrykańskiej, doznaniowej religijności i nie dają się z niej całkowicie wyrugować¹. Mimo dłużej marginalizacji elementów ekstacyjnych przez wyznawców religii uniwersalnych, zwłaszcza zachodnioeuropejskich wersji chrześcijaństwa, elementy te w religijności Afrykanów nie tylko nie zanikły, ale ulegając pewnej modyfikacji, przyczyniały się do rozwijania nowych form przeżywania chrześcijaństwa², a obecnie zaczynają należeć do akceptowanych (a nawet pożądaných) religijnych zachowań. Ich ponownemu docenieniu można w pewnej mierze przypisywać nowy dynamizm w rozwoju chrześcijaństwa w Ghanie. Elementy ekstacyjne są też czynnikiem ciągłości między religiami rodzimymi a dynamicznie rozwijającymi się w Afryce religiami uniwersalnymi³.

Po wyjaśnieniu problemów terminologicznych zasygnalizuję niebezpieczeństwo zbyt radykalnego wyodrębniania ekstazy z całości doświadczenia religijnego. Przykład afrykańskiej, doznaniowej religijności świadczy o konieczności uwzględniania elementów ekstacyjnych jako jej integralnych elementów, choć niekoniecznie zawsze potrzebnych wszystkim wierzącym. Historia rozwoju chrześcijaństwa w Gha-

¹ Por. I.M. Lewis, *Ecstatic Religion. A Study of Sahamism and Spirit Possession*, London 1989 (pierwsze wydanie – 1971).

² To tzw. afrykańskie Kościoły niezależne (AIC – African Independent Churches) i ruchy, Kościoły pentekostalne.

³ W kręgach badaczy oddziaływania zaszczerpionego w Afryce przez zachodnich misjonarzy chrześcijaństwa i rodzimych kultur afrykańskich problem ten był i jest żywo dyskutowany.

nie widziana w perspektywie sposobów traktowania elementów ekstacyznych ukazuje ich trwałość i znaczenie dla Ghańcyków. Wigor, który nadaje współczesnemu ghańskiemu chrześcijaństwu ruch neopentekostalny, w znacznej mierze wywodzi się z umiejętności twórczego inkorporowania elementów ekstacyznych, znanych Ghańcykom z rodzimego kontekstu religijnego.

Problemy terminologiczne

Używając terminu „Afrykanie”, mam na myśli przede wszystkim ludy zamieszkujące współczesną Ghanę. Określenie to nie jest zbyt precyzyjne, ponieważ Ghańcy nie są reprezentatywnymi Afrykanami. Sam termin „Ghańcy” jest także nieprecyzyjny, jeśli weźmie się pod uwagę fakt, że kraj ten zamieszkuje około 60 grup etnicznych, a według niektórych badaczy nawet 100⁴. Dominującą, a przy tym chyba także najdokładniej zbadaną grupą są Akanowie, w skład której wchodzi jednak wiele pomniejszych ludów⁵. Przed ograniczeniem się tylko do tej jednej grupy etnicznej powstrzymuje mnie fakt skoncentrowania uwagi na fenomenie chrześcijaństwa i uznania, że w tym przypadku wpływy lokalne pochodzą nie tylko od Akanów, choć nie ulega wątpliwości, że ich obecność i udział w tworzeniu lokalnego chrześcijaństwa jest znaczny, a akański, rodzimy światopogląd nie jest obcy ludom Ghany.

Pisząc o współczesnej religijności ludów Ghany, ograniczam się z konieczności podyktowanej względami formalnymi do zjawisk zaobserwowanych wśród chrześcijan. Jest to – moim zdaniem – o tyle usprawiedliwione, że około 2/3 ludności Ghany uważa się za chrześcijan (przynajmniej nominalnie) i jest to wciąż najdynamiczniej rozwijająca się religia w tym kraju⁶. Poza tym przemiany dokonujące się w ramach przeżywania chrześcijaństwa dostarczają najbogatszego materiału do przyjrzenia się zagadnieniu ekstazy i jej elementów.

Nielatwo przychodzi dokonanie wyraźnego określenia, co rozumie się przez pojęcie „ekstaza”. Potocznie w Europie przyjmuje się, że jest to doświadczenie stanów duchowego uniesienia. Eliadowska *Encyclopaedia of Religion* odnosi ekstazę do zjawisk takich, jak mistycyzm, owładnięcia przed duchy i szamanizm, określając ją jako przechwycenie ciała człowieka przez ducha, ale też jako przejęcie kontroli nad człowiekiem przez bóstwo. Przestrzeń między tymi dwoma stanami, określonymi jako graniczne (choć niewykluczające się), ma zajmować cały szereg zjawisk pośrednich⁷. W *Encyklopedii katolickiej*, a także w *Religia. Encyklopedia PWN* autorzy haseł wydadają się pomijać wymiar owładnięcia, akcentując „dostępowanie” przez człowieka

⁴ I. Kaplan et al. (eds.), *Area Handbook for Ghana*, Washington DC 1971, s. 87.

⁵ J. Anquandah, *Rediscovering Ghana's Past*, Accra–Harlow 1982, s. 16–17, 38–39.

⁶ C.N. Omenyo, *Pentecost Outside Pentecostalism: A Study of the Development of Charismatic Renewal in the Mainline Churches in Ghana*, Zoetermeer 2006, s. 25.

⁷ A. Sharma, *Ecstasy* [w:] *Encyclopaedia of Religion. Vol. 5*, M. Eliade (ed.), New York 1987, s. 11.

szczególnych stanów psychicznych⁸. Paragraf w haśle „ekstaza” w *Encyklopedii katolickiej*, poświęcony jej strukturze, zawiera doprecyzowanie „ekstaza właściwa”, ale autorka nigdzie nie wyjaśnia, czemu za każdym razem używa takiego sformułowania i czy w takim razie istnieje też „ekstaza niewłaściwa” – ani też na czym ta miałaby polegać⁹. Cytowany przez Jerzego Szymoła Antoine Vergote stwierdza, że siła, z jaką religijność jest wpleciona w kulturę, uniemożliwia jej sensowne interpretowanie poza jej kontekstem kulturowym, i dodaje: „W ograniczonej formie stany ekstazy mogą się pojawiać także w zwykłych doświadczeniach religijnych”¹⁰. Coś takiego da się właśnie zaobserwować w kontekście afrykańskim.

Biorąc pod uwagę powyższe trudności, zdecydowałem się używać terminu „elementy ekstazy”, gdyż wydaje się on lepiej oddawać zjawiska obserwowane w Ghanie. Do elementów ekstazy zatem zaliczam, znane bardziej z tradycji rodzimych religii afrykańskich: transy, owładnięcia oraz towarzyszące im muzykę, śpiew i taniec, a także funkcjonujące w tradycji chrześcijańskiej: glossolalię i ruchowo ekspresyjne formy modlitwy. Istnieją one jakby w przestrzeni pomiędzy tym, co zwykło się rozumieć przez pojęcie „ekstaza”, a jej brakiem. Ogromna rola, którą Afrykanie przypisują doświadczeniu kontaktu ze światem nadnaturalnym, tworzy sprzyjający kontekst do pojawiania się i rozwijania elementów ekstazy. Nieodstrzeżenie lub też pomijanie tego faktu w wielu dotychczasowych analizach zagadnienia wynika z programowych założeń przyjmowanych przez zachodnich badaczy.

Problem stwarza też nazewnictwo poszczególnych grup chrześcijańskich. Nie wdając się w zawłości terminologiczne, będę określał nazwą „główne Kościoły”¹¹ te chrześcijańskie organizacje, które utrwaliły swą obecność na terenie współczesnej Ghany do początków XX wieku, czyli prezbiterian, metodystów, katolików i anglikanów. Grupy powstałe w pierwszych dekadach XX wieku i później będę określał jako „afrykańskie Kościoły niezależne”. Przez „grupy neopentekostalne” albo „grupy charyzmatycznego duchownego posługiwania” rozumiem natomiast te organizacje, które powstają od końca lat siedemdziesiątych XX wieku na fali rozwijającej się odnowy w ramach pentekostalizmu.

⁸ K. Monkiewicz, *Ekstaza. I. Struktura* [w:] *Encyklopedia katolicka. T. 4*, R. Łukaszyk i in. (red.), Lublin 1983, kol. 821–822; J. Szymoła, *Ekstazy stany* [w:] *Religia. Encyklopedia PWN. T. 3*, red. T. Gadacz, B. Milerski, Warszawa 2001, s. 386–387.

⁹ K. Monkiewicz, *Ekstaza*, kol. 821–822.

¹⁰ J. Szymoła, *Ekstazy stany*, s. 387.

¹¹ Termin ten budzi zastrzeżenia, ale uważam go za bardziej odpowiedni niż np. „Kościoły historyczne”, ponieważ odnosi się do roli, jaką poszczególne grupy pełnią w społeczeństwie. Nie jest to termin wartościujący w odniesieniu do sfery doktrynalnej ani organizacyjnej Kościołów/grup. Termin „Kościoły historyczne” – w moim przekonaniu – niesie ze sobą ukrytą sugestię, że Kościoły te tracą znaczenie i odchodzą „do lamusa”, a tak nie jest. Kościoły – prezbiteriański, metodystyczny, rzymskokatolicki, anglikański – zachowują swoje znaczenie w społeczeństwie, choć niektóre formy ich działalności i doktryny ulegają przemodelowaniu. Wszystkie Kościoły i grupy chrześcijańskie w Ghanie (i nie tylko one) są twórcami dynamicznymi. To odnosi się także do terminu „główne Kościoły”, którym z czasem mogą być określane zupełnie inne grupy niż obecnie.